

великокрпске, великохрватске или великоалбанске.

А. Хадри запажа и та своја запажања илуструје вриједним подацима — да је процес одређења албанских маса за НОП био дијелом условљен њиховим све већим ангажовањем у органима НОП-а, посебно у органима народне власти. Тако у вријеме Војне управе у извршним одборима српских НОО има укупно 222 члана, од којих су 122 албанске народности.

Извјесно је да се хронолошки други период у развоју власти на Косову и Метохији наслања на остварени степен развоја у првом периоду. А. Хадри не улази у откривање квалитетних разлика ова два периода. У оцјењивању ситуације углавном се ослања на тада изречене оцјене политичког руководства. Важно питање односа Војне управе и органа народне власти није анализирао у мјери која је била могућа на бази расположиве документације, а поготово с обзиром на значај и посљедице.

Монографија о којој је ријеч у ствари је пионирски рад, који као такав има своје мјесто у нашој

историографији. Зато њен аутор заслужује признање за уложени труд и остварени резултат.

Као пионирски рад, ова монографија има и својих слабости. У њој јесте дат приказ стварања НОО, али се при том не улази у дубљу оцјену зашто су они имали баш такав развојни пут. Можда је оскудност архивске документације основни разлог што су нека важна питања остала отворена: међусобни утицаји НОП-а на Косову и Метохији и НОП-а на сусједним подручјима, укључујући и НОП у Албанији; зашто је Обласни НОО остао представнички орган и у вријеме када су други слични органи добијали проширену функцију, итд. итд.

Независно од ових примједба, ваља закључити да покретање неких питања, без обзира на то што нијесу доведена до краја, значи допринос истраживањима специфичности НОП-а на Косову и Метохији — што и јесте основна вриједност овога рада. Зато ће он бити драгоцјена помоћ у сагледавању сложених процеса изградње нове власти на ширем подручју земље у времену 1941—1945. године.

Зоран Лакић

ОСЛОБОДИЛАЧКИ ПОКРЕТИ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА ОД XVI ВЕКА ДО ПОЧЕТКА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА

Зборник радова, књ. 1

Историјски институт, Београд 1976, стр. 356

Проширујући своју, иначе богату и запажену активност, Историјски институт у Београду организовао је у марту 1974. научни скуп „Ослободилачки покрети и устанци у југословенским земљама од XVI века до првог светског рата“. Радови са симпозијума објављују се у овом зборнику. Симпозијум је указао и на многа питања из историје југословенских народа која на овом скупу нијесу третирана, прије свега на питање друштвено-политичког развоја Србије у XIX вијеку. Нијесу разматрана ни многа питања теоријске стране проблема ослободилачког покрета. Ипак, овај зборник радова представља значајан допринос изучавању ослободилачких покрета, како по

нивоу научне обраде тако и по броју проблема који се обрађују.

Иначе је допринос Историјског института југословенској историографији плодан и вишестран, прије свега по томе што главну пажњу посвећује недовољно изученој проблематици. На том правцу организован је и овај симпозијум, са првенственим задатком да допринесе изучавању историје ослободилачких покрета југословенских народа.

Радови се објављују хронолошким редом, па је сљедствено томе на уводноме мјесту објављен рад Богумила Храбака „Хајдучија Херцеговаца 1465—1530“. Храбак указује на континуитет ове појаве од времена домаћих феудалних

држава до оног момента када је хајдучија, подстакнута доласком Османлија, почела попримати облик националноослободилачке борбе, што је значило трансформацију једног облика разбојништва у виду националног отпора туђинској власти.

О основним карактеристикама сељачких буна у XVI и XVII стољењу синтетичан краћи текст саопштила је Нада Клаић.

Нарочито је интересантан текст Рајка Ј. Веселиновића „Развитак мисли о српској државности у ослободилачким покретима и устанцима током XVI и XVII стољења“. Веселиновић истиче неколико чинилаца који су у XVI и XVII вијеку одиграли важну улогу у развоју мисли о српској државности, а потом износи податке о покушајима обнове српске државе у овом периоду, о којој идеја није била уништена доласком османске власти. Идеја о српској државности добила је нове елементе, прожела се са новим условима ослободилачких покрета, била ношена српским друштвом, па ће у XVIII и нарочито XIX вијеку као политички фактор захтијевати да буде и остварена.

Тома Поповић саопштио је врло сажет реферат о економској подлози устанака крајем XVI и почетком XVII вијека, а Олга Зиројевић „Напуштање села у XVI и XVII веку као израз бунта покорене хришћанске раје“.

Авдо Сућеска опширније пише о бунама сељака Муслимана у Босни у XVII и XVIII вијеку.

Радмила Тричковић објављује краћи занимљив текст о буни Ужичког Шејха Мехмеда 1747—1750.

Никола Петровић, разматрајући неке аспекте почетка модерног политичког живота код Срба, пише о друштвеним противрјечностима и политичким борбама за вријеме темишварског сабора 1790.

Познати мађарски историчар, академик Ендре Арато даје запажен есеј о формирању модерне грађанске српске националне идеологије.

Владимир Стојанчевић, у оквиру изучавања реформи Махмуда II и Абдула Мецида, објављује рад о елементима економске експлоатације и друштвеног потчињава-

ња у процесима националноослободилачког покрета код јужнословенских народа под турском влашћу око средине XIX вијека.

О врло занимљивој теми, о учењу Македонаца у ослободилачким ратовима Србије седамдесетих година XIX вијека, пише Манол Пандевски.

Никша Стипчевић пише о мисији Марка Антонија Канинија 1862. године, који је Гарашанину био доста сумњив. Он износи неке нове податке и ревидира досадашња мишљења о њему у југословенској историографији.

О неким питањима из српско-италијанских односа из периода 1875—1876. године, на основу објављене архивске грађе и дипломатске грађе Министарства спољних послова у Риму, пише Љиљана Алексић — Пејковић.

Хасан Калеси, проучавајући народноослободилачки покрет албанског народа у другој половини XIX вијека, пише о напредним идејама неких идеолога албанског националног покрета о сарадњи балканских народа.

Конфронтација бугарске, грчке и српске буржоазије око Македоније, а посебно став српских социјалиста посљедњих деценија XIX вијека према македонском националном питању, предмет је рада Климента Џамбазовског.

Вук Винавер у раду „Српска социјалдемократија и проблем рата за национално ослобођење и уједињење“ саопштава низ података о дилемама око рата у српском грађанском друштву и идејама о националном ослобођењу.

О врло интересантном питању односа народаи народности Косова према реформама у Турској 1902—1904. пише Емил Плана.

Нове мисли и разматрања о националној политици и политичкој мисли у Црној Гори у уставном периоду 1905—1914. године предмет су занимљивог текста Новице Ракочевића.

Тодор Симовски пише о балканским ратовима и њиховим реперкусијама на етнички положај у Јерејској Македонији.

О радничком покрету у Македонији и македонском ослободилач-

ком покрету 1893—1918. запажен рад приложио је Орде Ивановски.

Врло је интересантан рад Андрије Радоњића о класном и наци-

оналном у националноослободилачким покретима 1804—1914. год.

Радоман Јовановић

Коста Милутиновић: ВОЈВОДИНА И ДАЛМАЦИЈА 1760—1914

Нови Сад 1973

У овој књизи расправља се о друштвено-политичким и културно-просвјетним односима војвођанских и далматинских Срба углавном у XIX вијеку. Чињеница, пак, да Срби у Далмацији у односу на Хрвате чине доста изразиту мањину, а да су у Војводини у односу на Мађаре, Њемце и друге једва релативне већине, упућује на питање о релевантности наслова. Но, како писац национално политички развој Срба у двије наше покрајине у наглашеном периоду ситуира у корелацији са животом Хрвата од Драве до Јадранског мора, презентирана садржина може углавном поднијети такав наслов.

Доста рана кристализација националне свијести и национално политичке идеологије код Срба у Војводини имала је великог утицаја, подстичући национални препород српског народа широм наших земаља. Као прву везу Војводине и Далмације аутор означава боравак Доситеја Обрадовића као учитеља у селима Книнске крајине у другој половини XVIII вијека. Значај и домаћај тога борава аутор се труди осветлити и ситуацијом из доба размаха националног препорода далматинских Срба — када је поводом 100-годишњице Доситејеве смрти слављен његов давни боравак у Далмацији. Дјело и значај Доситеја тада су постали предмет полемике са позиција хрватске, односно српске националне идеологије, између Николе Томазеа и Божидара Петрановића. С тим у вези, као и даље, ријеч је о жилавом отпору српског народа у Далмацији — ослоњеног на Карловачку митрополију — унијаћењу, у којим је покушајима католичка црква имала снажну подршку Беча.

Народни препород у Далмацији обиљежава се доласком Србина из Срема Ђорђа Николајевића у Ду-

бровник 1830. године. Николајевић преписује богату средњовјековну грађу из Дубровачког архива и покреће „Српскодалматински магазин“, који излази 20 година. Српска омладина, како у сјеверној Далмацији тако у Боки Которској (која је била у оквиру млетачке, односно аустријске Далмације), сарађује у Гајевој „Даници илирској“, помаже херцеговачке устанке Луке Вукаловића и прилази Уједињеној омладни српској. Године 1866. у Далмацији и Боки основани су многи одбори Уједињене омладине.

Бокешки устанак 1869. године широко је одјекнуо у свим нашим земљама, а особито у Војводини. Овдје му је штампа посвећивала изузетну пажњу. Војвођански посланици својим испућањима у парламенту у Будимпешти раширили су публицитет о том устанку у европским размјерама.

У вези са преуређењем Монархије у Аустро-Угарску, и регулисањем положаја Хрватске у оквиру Угарске, при чему је Далмација остала у саставу Аустрије, политички живот у нашим земљама јако се интензивира. Аутор у овом раздобљу прати процес националног и политичког осамостаљивања Срба у Далмацију — кроз разрастање њихових веза са војвођанским Србима. Односи Срба са обе стране уско се прожимају и преплићу са националним и политичким развојем Хрвата у Далмацији, што аутор расправља у ширем контексту српско-хрватских односа. Срби у Далмацији стају уз Народну странку, која тежи јединству цијеле Хрватске, и супротстављају се аутономашима, односно талијанашима, који се држе традиција Млетачке републике, италијанског језика и културе.

Послије године 1878. и окупације Босне и Херцеговине од стране Аустро-Угарске, те признања не-